

УДК 378:091.12.011.3-051:78:780.614.13

Н. Ф. Кожбахтєєва

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

ORCID ID 0000-0003-4764-1238

А. Ю. Турбала

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

ORCID ID 0000-0002-1951-9908

DOI 10.24139/978-617-7487-53-0/2019-01-02/092-101

ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В ПРОЦЕСІ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті висвітлено основні напрями формування пізнавального інтересу в майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі музично-інструментальної підготовки в класі гри на бандурі. Автор наголошує, що використання ефективних засобів і методів педагогічного стимулювання спонукають студентів до самостійно-пошукової та практичної музично-творчої діяльності. Результати дослідження довели, що реалізація всіх видів музично-виконавської діяльності вчителя музичного мистецтва повинна базуватися на синтезі виконавських і педагогічних якостей, розвиненому естетичному смаку та свідомому ставленню до музичного мистецтва.

Ключові слова: *інтерес, пізнавальний інтерес, вчитель музичного мистецтва, музично-інструментальна підготовка, музикування на бандурі, вербальна інтерпретація.*

Постановка проблеми. У сучасній українській системі вищої освіти помітно зростають вимоги до якості підготовки вчителя музичного мистецтва. Поліфункціональність професії вчителя музики вимагає від нього володіння знаннями й уміннями в різних сферах діяльності задля проведення урочної, позакласної та позашкільної музично-виховної роботи. Перед студентом стоять завдання не тільки осмислити й усвідомити значний обсяг інформації, але й займатися її самостійним пошуком і опрацюванням. Цьому сприяє інтерес у навчанні, який стимулює пізнавальну активність студентів і тим самим спрямовує розвиток розумової, психічної та соціальної сфери особистості, створює умови для формування творчої навчальної діяльності. Тому так важливо в процесі фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва застосовувати такі форми й методи, які б забезпечували пізнавальний інтерес студентів, їхню пізнавальну активність, давали можливість підвищувати рівень знань і вмінь, сприяли самостійності в засвоєнні знань. Пошуку шляхів формування пізнавального інтересу під час музично-

інструментальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в класі гри на бандурі присвячена дана стаття.

Аналіз актуальних досліджень. Методологічну та теоретичну основу дослідження становлять сучасні концепції філософії освіти (В. Андрущенко, В. Загвязинський, І. Зязюн, В. Кремень та ін.); загальнопедагогічні та психологічні підходи до професійної підготовки вчителя (Г. Балл, Р. Гуревич, І. Зязюн, Н. Ничкало, В. Семиченко, С. Сисоєва, М. Сметанський, В. Шахов та ін.); праці з бандурного мистецтва (С. Баштан, Н. Борсукова, М. Давидов, Л. Дедюх, І. Дмитрук, В. Дутчак, О. Дубас, О. Ваврик, Л. Вороніна, В. Кабачок, І. Мокрогуз, І. Панасюк, В. Уманець).

Аналіз різних аспектів проблеми підготовки вчителя музичного мистецтва дозволив стверджувати, що в процесі інструментальної підготовки студентів необхідно розвивати не лише їх суто професійні якості, технічне володіння інструментом, знання репертуару, але й спонукати їх до набування різнобічних знань задля проведення різноманітних форм музично-виховних заходів (проведення концертів, тематичних вечорів, театралізованих свят, постановка дитячих музичних спектаклів, дитячих опер та ін.). Цій проблемі присвячені праці С. Архангельського, В. Беспалька, О. Вербицького, В. Вергасова, Т. Кудрявцева, О. Орлова, Л. Путляєвої та ін. У зазначених психолого-педагогічних дослідженнях окреслена проблема розкривається через конструювання змісту освіти, методів і організаційних форм вузівського навчання. Автори наголошують, що ефективний розвивальний стимулятор навчання полягає не тільки в набутті студентами знань і вмінь професійної діяльності, але й у прагненні до саморозвитку, вдосконалення особистих і професійних якостей майбутнього спеціаліста. Умовою, яка дозволяє стати суб'єктом навчальної діяльності, є пізнавальна активність. Вона розглядається як важлива властивість особистості, є джерелом її розвитку й удосконалення. Серед низки важливих компонентів пізнавальної активності виокремлюють пізнавальний інтерес, особливості та проблеми розвитку якого мають досить широке висвітлення в педагогічній і психологічній літературі. Пізнавальний інтерес визначають як первинну, фундаментальну умову успішного виконання будь-якої діяльності (С. Шацький, В. М'ясищев, В. Іванов, Н. Морозова). Деякі дослідники вивчають його в аспекті двостороннього характеру (С. Рубінштейн, Л. Виготський, А. Леонт'єв, Н. Талізін). У дослідженнях П. Каптерєва, Є. Юдіна, В. Швирєва, Л. Буєвої, А. Леонт'єва, В. Зінченка пізнавальний інтерес логічно взаємопов'язаний із конкретною діяльністю. Незважаючи на значну увагу дослідників до цієї проблеми, на наш погляд, вона залишається недостатньо вивченою в контексті з підготовкою вчителя музичного мистецтва.

Метою статті є висвітлення основних напрямів формування пізнавального інтересу в майбутніх учителів музичного мистецтва в класі гри на бандурі.

Виклад основного матеріалу. Феномен «інтересу» вивчають філософи та психологи, педагоги й соціологи. Інтерес людини передусім пов'язаний із тим, у чому вона відчуває потребу, що для неї самої відіграє істотну роль. Лише тоді, коли той чи інший предмет, явище, подія, вид діяльності уявляються людині як щось важливе, значне, вона з особливим захопленням пізнає або займається цим.

Інтерес як дуже складна й вагома для особистості категорія має багато трактувань:

– вибіркова спрямованість людини, її уваги (Т. Рибо, Н. Добринін), її думок, помислів (С. Рубінштейн);

– прояв розумової та емоційної активності (Е. Строні, С. Рубінштейн);

– активатор різноманітних почуттів (Д. Фрейн) і своєрідна чуттєвість дитини (Ш. Бюлер);

– своєрідний сплав емоційно-вольових та інтелектуальних процесів, які підвищують активність, свідомість і діяльність людини (Л. Гордон);

– структура, що складається з потреб (Ш. Бюлер);

– активно-пізнавальне (В. Мясіщев, В. Іванов), емоційно-пізнавальне (Н. Морозова) ставлення людини до світу;

– специфічне ставлення особистості до об'єкта, викликане усвідомленням його значення та емоційною привабливістю (О. Ковальов) (Щукина, 1988).

У педагогіці розрізняють чотири етапи розвитку інтересу: зацікавленість, допитливість, заглибленість і спрямованість (Петровський і Ярошевський, 1990). Зацікавленість вважається найелементарнішим інтересом, що за певних ситуацій оволодіває учнями, але при зміні ситуації швидко зникає. Цей етап розвитку інтересу пов'язаний із новизною предмету, яка може й не мати особливого значення для людини. Це може бути яскрава наочність, блок-схема, цікава розповідь викладача, несподівана ситуація тощо.

Допитливість характеризується прагненням вийти за межі побаченого, розширити свої знання, одержати відповідь на запитання, що виникають під час навчання. Однак інтерес торкається лише окремих питань змісту або окремих способів пізнавальної діяльності.

На етапі заглибленості в центрі уваги – проблема, а не готові знання. При цьому людина шукає причину, намагається осягнути сутність предмета, самостійно встановити закономірність, розкрити причинно-наслідкові зв'язки. Напружується думка, вольові зусилля, виявляються емоції.

Етап спрямованості націлений не лише на глибоке й міцне засвоєння знань, пізнання закономірностей і опанування теоретичних основ, але й на застосування їх на практиці.

У навчанні особливо важливим, на думку багатьох учених, є пізнавальний інтерес. Цей інтерес має пошуковий характер, підвищує

можливості розумового розвитку людини (В. Паламарчук), сприяє усвідомленій самостійності (О. Савченко), викликає продуктивну роботу (В. Лозова), змінює способи розумової діяльності (Г. Щукіна), є умовою розвитку творчої особистості (М. Алексєєва). Характерними особливостями пізнавального інтересу є його усвідомленість, емоційність, особлива воляова спрямованість до пізнання.

Пізнавальний інтерес підвищує ефективність засвоєння знань, умінь і навичок, надає пізнавальній діяльності цілеспрямований характер. Він викликає суттєві зміни в способах розумової діяльності, підвищує інтенсивність розумової праці, мобілізує увагу, знімає втому – все це призводить до покращення якості засвоєваних знань, до їх розширення й поглиблення.

Т. Шамова відзначає роль стійкого інтересу в підтриманні й подальшому розвитку пізнавальної активності, спонуканні до діяльності навіть у тих випадках, коли умови для цього несприятливі (Шамова, 1982).

Між пізнавальним інтересом і пізнавальною активністю існує діалектичний взаємозв'язок. Пізнавальний інтерес виникає в процесі активної пізнавальної діяльності та, у свою чергу, сприяє розвиткові пізнавальної активності студентів, яка виражається в підвищеній спрямованості й зосередженості уваги, елементах творчої діяльності та позитивних емоціях. Засвоєвані з інтересом знання підвищують життєвий тонус, мають більшу міцність, поглибленість, спонукають до самостійності та творчого підходу до роботи.

Формування пізнавальних інтересів – це тривалий процес. Він потребує певних умов і залежить від педагогічного керівництва. Необхідно виокремити основні етапи процесу формування пізнавального інтересу: створення умов, які сприяють виникненню потреби в знаннях у навчальній діяльності; формування позитивного ставлення до навчального предмету й діяльності; організація діяльності, в якій формується справжній пізнавальний інтерес (Щукина, 1984).

Метою освітнього процесу закладу вищої освіти є формування найвищої стадії пізнавального інтересу, а саме – інтересу до пізнання як властивості особистості. У сферу пізнавальних інтересів можуть включатися не тільки знання, але й процес оволодіння знаннями, процес навчання в цілому, що дає можливість засвоювати необхідні способи пізнання та сприяє постійному вдосконаленню особистості майбутнього спеціаліста (Онищук, 1999).

Головною особливістю педагогічного аспекту проблеми формування пізнавальних інтересів є те, що вони можуть проявлятися як мета, засіб або результат навчання й виховання.

У нашому дослідженні ми спиралися на те, що важлива особливість пізнавального інтересу полягає в тому, що його центром буває таке пізнавальне завдання, яке потребує від людини активної, пошукової або творчої діяльності. До сфери пізнавального інтересу включаються не

тільки набуті знання, але й процес оволодіння знаннями, процес навчання в цілому, що дає змогу одержувати необхідні способи пізнання та сприяє постійному поступальному рухові студента.

Під час музично-інструментальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в класі гри на бандурі нами використовувалися такі засоби й методи педагогічного стимулювання, які б спонукали студентів до активної пізнавальної діяльності.

На заняттях у класі гри на бандурі студент навчається різним видам музичної виконавської діяльності: сольне виконання, ансамблеве, в складі оркестру, акомпанемент, музична ілюстрація. Це вимагає від майбутніх учителів музичного мистецтва оволодіти додатковими вміннями й навичками в процесі гри на бандурі: адаптувати, аранжувати або модифікувати народні та авторські музичні композиції; створювати нові теми; удосконалювати техніку, манеру та способи виконання, індивідуальну майстерність; застосовувати традиційні й авторські форми й методи перекладу, обробки та стилізування.

Усі завдання, які отримували студенти, пов'язувались із їх практичною діяльністю під час проходження педагогічної практики (проведення власних уроків музичного мистецтва, підготовка лекції-бесіди зі знайомства з історією розвитку бандурного мистецтва; підбір і вивчення музичних творів за обраною тематикою; підготовка та проведення тематичних концертів, лекцій-концертів, музичних лекторіїв, музичних вечорів та інших музично-виховних заходів) (Давидов, 2005). Це спонукало їх до самостійної пошуково-дослідницької діяльності, процес якої спрямовувався на здобуття цікавої інформації.

У процесі музично-просвітницької діяльності під час музикування на бандурі виконавець органічно поєднує і пошану до рідної мови, і художньо-естетичне тлумачення й розуміння народної пісні, висловлює патріотичні почуття, пов'язані з героїчною історією свого народу, залучається до скарбниці світової музичної культури, набуває професійних умінь. Сучасні реалії бандурного мистецтва дозволяють ознайомитися в процесі музикування з музикою різних стильових напрямів (класикою, духовною музикою, джазом та ін.) (Барсукова, 1993). Усе це вимагає високого рівня професійної компетентності, музично-виконавської майстерності, художньо-творчої активності.

У процесі роботи над музично-педагогічним репертуаром увагу студентів потрібно звертати на формування вмінь і навичок відбору найбільш цікавого, художньо досконалого музичного матеріалу, досягнення високого професійного рівня його виконання. Майбутньому вчителю музичного мистецтва також необхідно володіти методикою самостійної роботи над музичним твором.

Реалізація всіх видів музично-виконавської діяльності вчителя музичного мистецтва повинні базуватися на синтезі виконавських і

педагогічних якостей, розвиненому естетичному смаку та свідомому ставленню до музичного мистецтва.

Завдання озброєння студентів системою теоретичних знань у галузі музичного виконавства повинно реалізовуватися через розвиток їх інтелектуальних здібностей, формування жанрово-стильових орієнтирів, умінь осмислювати й розуміти музичні форми й засоби виразності мистецтва.

Студент повинен володіти системою теоретичних знань про стиль композитора, будову та структуру музичного твору, особливості гармонії та фактури. Науковці стверджують, що чим глибшими будуть знання про твір, тим більше вони збагатять уяву й мислення студента, поглиблять його розуміння мистецького твору, сприятимуть створенню художньо-переконливої та яскравої інтерпретації музики.

Оволодіння майбутніми учителями музичного мистецтва навичками вербальної інтерпретації музики теж було предметом навчання в класі гри на бандурі.

Вербальна інтерпретація художнього образу в педагогічному процесі може бути тісно пов'язана з аналізом музичного твору – однією з головних умов осягнення художнього змісту музики та, відповідно, її тлумачення. У музично-педагогічній практиці застосовуються такі методики аналізу, як: музикознавчий, культурологічний, художньо-образний, вербально-змістовий, візуально-асоціативний, виконавський, емоційно-ціннісний тощо. Осмислення музичного матеріалу розпочинається з ознайомлення з особливостями епохи, країни виникнення твору, філософських і естетичних поглядів автора, специфічних особливостей індивідуального стилю митця й епохи, коли він жив. А також теоретичного аналізу твору за певними критеріями (форма, композиція, тембр, інтонація, гармонія, жанр тощо), що відповідають даному стилю. Без знань щодо композиторського задуму, історичного, стильового, жанрового, авторського контекстів розуміння музичного твору, інтонаційних особливостей, структурних елементів музичної форми та, головне, методичних шляхів роботи над цим твором, не є можливою інтерпретаційна свобода, яка розцінюється як ознака виконавської творчості вчителя музичного мистецтва, як у сольній, так і в концертмейстерській діяльності. Ці знання в комплексі дають змогу майбутньому вчителю музичного мистецтва вільно використовувати власний фаховий досвід, комбінуючи за потребою його елементи в нових умовах, що, у свою чергу, визначає широту світогляду фахівця.

Відправним пунктом художнього аналізу музичного тексту в шкільній практиці є спрямованість на аудиторію. Молодші школярі на уроках музики знайомляться із засобами музичної виразності: регістром, тембром, висотою, динамікою, мелодією, ладом, супроводом тощо. Ці знання слугують для розкриття образного змісту музичного твору. У процесі слухання музики важливо спонукати дітей до передачі своїх вражень засобами мови, а також невербальними засобами (жестами,

рухами, малюнками). Учні середнього шкільного віку знайомляться з особливостями інтерпретації твору, особливу увагу приділяють деталям музичної форми. Використовуючи метод порівняльного аналізу різних за жанром і стилем творів, визначають схожість настрою, спільні й відмінні музично-виразові засоби. За допомогою проблемного методу учні вчаться виробляти власну оцінку музичного твору, враховувати культурний контекст. У старшокласників розвиток творчого мислення, гуманістичних цінностей, удосконалення духовного рівня особистості відбувається під час аналізу музичного тексту, в якому вказуються відомості про життя та творчість композитора, епоху, стиль, художній напрям, мистецькі взаємовпливи тощо.

Словесна інтерпретація також є важливим інструментом педагогічного впливу на художню свідомість учнів. Викладач, який не вміє словами передати образний зміст музичного твору, не може досягти успіху в навчально-виховній роботі так само, як і той, що неспроможний створити виконавську інтерпретацію.

Застосування словесних методів (розповідь, бесіда, пояснення) спонукають студента до оволодіння новими знаннями й уміннями, що, у свою чергу, забезпечують розвиток його пізнавального інтересу й пізнавальної активності.

Майстерно проведені бесіди захоплюють дітей і заглиблюють їх у сприйняття музики. У таких бесідах педагог, гнучко використовуючи різноманітні методи (проблемні ситуації, порівняння, аналіз), веде учнів шляхом самостійних естетичних відкриттів. Педагог привертає увагу дітей до деталей, виразних засобів, допомагаючи розкрити своєрідність змісту музики, її неповторність. Виразно виконуючи епізоди твору, він допомагає дітям знаходити точні й поетичні характеристики образів, яскраві епітети, порівняння, життєві аналогії. Також задля активізації уваги учнів у самій будові бесіди про музичний твір бажано використовувати яскраві приклади окремих фактів з історії створення твору або його сприйняття слухачами, чи цікавими моментами з біографії композитора, або спогадів про нього його сучасників тощо. У розвитку музичного сприймання школярів велику роль відіграє метод порівняння, адже можливості аналізу дітьми музичних творів обмежені їх невеликим досвідом. Для порівняння можна використати контрастні твори одного жанру, п'єси з однаковою назвою, контрастні твори одного характеру тощо. Метод порівняння за контрастом і аналогією дозволяє помітити те, на що учень може не звернути увагу, дає змогу яскравіше відтінити своєрідність музичних творів різноманітних жанрів. Завдання на порівняння захоплюють дітей, активізують їхню творчу діяльність, адже учні помічають у музиці контрасти найкраще.

Однак, розкриваючи зміст сутності музики, студенти дуже часто обмежуються примітивними характеристиками. Стикаючись із недостатньо розвиненим своїм вербальним тезаурусом, студент звертається

до словників музичних емоцій (наприклад до словника В. Ражнікова). Робота студента зі словником допомагає, на наш погляд, розширити емоційно-образний словесний багаж, навчити яскраво та змістовно говорити, аналізувати, влучно висловлювати власну думку, розкривати музично-художній образ твору, що, у свою чергу, забезпечує розвиток їх пізнавального інтересу.

Паралельно зі словником студенти в педагогічній практиці використовують класичні взірці інтерпретації музики, створені майстрами художнього слова, літературно обдарованими музикантами-композиторами, виконавцями. Це робить їх більш упевненими у своїх педагогічних можливостях (Падалка, 2004).

Висновки. Отже, зростання вимог до якості підготовки вчителя музичного мистецтва потребують пошуку нових підходів до музично-інструментальної підготовки студентів у класі бандури. Реалізація всіх видів музично-виконавської діяльності вчителя музичного мистецтва повинні базуватися на синтезі виконавських і педагогічних якостей, розвиненому естетичному смаку та свідомому ставленню до музичного мистецтва. Використання дієвих засобів і методів педагогічного стимулювання спонукають студентів до самостійної пошуково-дослідницької роботи, формують їх стійкий пізнавальний інтерес до своєї професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

- Актуальные вопросы формирования интереса в обучении* (1984). Г. И. Щукина (ред.). М.: Просвещение.
- Барсукова, Н. С. (1993). *Історія формування вітчизняного сольного виконавства на бандурі*. К.: Музична Україна.
- Давидов, М. А. (2005). *Історія виконавства на народних інструментах (Українська академічна школа)*. Київ: НМАУ ім. І. П. Чайковського.
- Онищук, В. О. (1999). *Шлях до глибоких знань*. К.: Знання.
- Падалка, Г. М. (2004). Художньо-педагогічна інтерпретація музики в структурі професійної підготовки музиканта-педагога. *Теорія і методика мистецької освіти*, 5, 3–9.
- Психология: словарь* (1990). А. В. Петровский и М. Г. Ярошевский (ред.). М.: Политиздат.
- Шамова, Т. И. (1982). *Активизация учения школьников*. М.: Педагогика.
- Щукина, Г. И. (1988). *Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся*. М.: Педагогика.

РЕЗЮМЕ

Кожбахтеева Н. Ф., Турбала А. Ю. Формирование познавательного интереса у будущих учителей музыкального искусства в процессе инструментальной подготовки.

В статье освещены основные направления формирования познавательного интереса у будущих учителей музыкального искусства в процессе музыкально-инструментальной подготовки в классе игры на бандуре. Разные аспекты проблемы подготовки учителя музыкального искусства указывают, что в процессе инструментальной подготовки у студентов необходимо развивать не только чисто профессиональные качества, технические навыки владения инструментом, знание репертуара, но и побуждать их к приобретению разносторонних знаний для проведения разнообразных форм музыкально-воспитательной работы.

Во время обучения особенно важным, по мнению многих ученых, является формирование познавательного интереса, который повышает усвоение знаний, умений и навыков, придает познавательной деятельности целеустремленный характер.

Целью образовательного процесса заведения высшего образования является формирование наивысшей стадии познавательного интереса – интереса к познанию как качества личности.

В нашем исследовании мы основывались на том, что центром познавательного интереса может быть такое познавательное задание, которое требует от студента активной, поисковой и творческой деятельности. Во время занятий в классе игры на бандуре нами использовались такие нетрадиционные средства и методы педагогического воздействия, которые побуждали студентов к активной познавательной деятельности. Все задания, которые получали студенты, были связаны с их практической деятельностью во время прохождения педагогической практики (проведение уроков музыкального искусства, подготовка лекций-бесед по знакомству с историей развития бандурного искусства; подбор и изучение музыкальных произведений по избранной теме; подготовка и проведение тематических концертов, лекций-концертов, музыкальных лекториев, музыкальных вечеров и других музыкально-воспитательных мероприятий).

Результаты исследования показали, что использование эффективных средств и методов педагогического стимулирования побуждает студентов к самостоятельно-поисковой и музыкально-творческой работе, формирует их стойкий познавательный интерес к профессиональной деятельности.

Ключевые слова: *интерес, познавательный интерес, учитель музыкального искусства, музыкально-инструментальная подготовка, музицирование на бандуре, вербальная интерпретация.*

SUMMARY

Kozhbakhteieva N. F., Turbala A. Yu. Formation of cognitive interest in future musical art teachers in the process of instrumental training.

The article highlights the main directions of the formation of cognitive interest in future teachers of musical art in the process of musical-instrumental training in the class of playing the bandura. Different aspects of the issue of a musical art teacher's training indicate that in the process of instrumental training, students need to develop not only purely professional qualities, technical skills of playing the instrument, knowledge of the repertoire, but also encourage them to acquire versatile knowledge for carrying out various forms of musical-upbringing work.

During training, in the opinion of many scientists, especially important is formation of a cognitive interest, which enhances acquisition of knowledge, skills, and gives cognitive activity a purposeful character.

The purpose of the educational process of the higher education institution is formation of the highest stage of a cognitive interest – interest in cognition as a personality trait.

In our study, we based on the fact that the center of cognitive interest could be such a cognitive task, which required active, search and creative activities from a student. During bandura classes, we used such non-traditional means and methods of pedagogical influence that encouraged students to learn actively. All the tasks that students received were related to their activities during teaching practice (conducting lessons in musical art, preparing lectures-talks on acquaintance with the history of bandura art development; selecting and studying musical works on a chosen topic; preparing and conducting thematic concerts, lectures, musical lectures, musical evenings and other musical-educational events).

The results of the study have shown that the use of effective tools and methods of pedagogical stimulation encourages students to self-search and music-creative work, forms their persistent cognitive interest in professional activities.

Key word: *interest, cognitive interest, musical art teacher, musical-instrumental training, playing the bandura, verbal interpretation.*